

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

ROČNÍK 1980 • ČÍSLO 3 • SVAZEK 85

VÁCLAV KRÁL

STO LET OD NAROZENÍ PROFESORA J. V. DANEŠE

V. Král: *The birth centenary of Professor J. V. Daneš.* — Sborník ČSGS 85:3: 161—165. — The author recalls J. V. Daneš, the founder of the Czechoslovak geomorphology, Professor at Charles University in Prague, who lost his life in a street accident in Los Angeles on April 11, 1928. J. V. Daneš became well-known especially by his pioneer works on the tropical karst in Jamaica, Java and Australia which have been acknowledged as a great contribution to the world geography.

Dne 23. srpna 1980 vzpomínáme stého výročí narození významného představitelů naší geografické vědy, profesora Karlovy univerzity PhDr. Jiřího Viktora Daneše. V poměrně krátkých dějinách naší geografie — pokud uvažujeme období od ustavení první české geografické instituce Geografického ústavu Karlovy univerzity — zaujímá osobnost Danešova místo jedno z nejpřednějších, přestože mu bylo dopřáno jen 47 let života. I s odstupem let si připomínáme Danešovo jméno jako zakladatele naší české i slovenské geomorfologie. Avšak význam J. V. Daneše pro rozvoj naší geografie byl podstatně širší. Až dosud se nikomu z našich geografů nepodařilo navštívit tolik míst několika kontinentů jako Danešovi a být tam také badatelsky činným. Vědecké dílo J. V. Daneše proto patří do dějin geografie světové a je dosud známo a citováno především v pracích badatelů v oboru krasové geomorfologie v různých zemích a kontinentech.

Památce profesora Daneše a ocenění jeho díla bylo věnováno celé dvojčíslo našeho časopisu při jeho tragickém úmrtí v r. 1928 (Kolektiv autorů 1928). Po více než 50 letech si připomeňme alespoň nejdůležitější data o jeho životě a díle. Pocházel z Nového Dvora u Unhoště. Vystudoval tehdy obvyklou kombinaci oborů dějepis a zeměpis na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy české univerzity a již v r. 1902 byl promován na doktora filozofie na základě dizertační práce z oboru antropogeografie „Hustota obyvatelstva v Hercegovině“ (Věstník Král. čes. spol. nauk, tř. filos.-hist.-jazykozpyt., Praha 1902, 47 str.). Již jako student navštívil některé přímořské oblasti dnešní Jugoslávie a v r. 1900 se účastnil mezinárodního geologického kongresu a kongresu hospodářského zeměpisu v Paříži, kde ho jeho učitel profesor Jan Palacký seznámil s několika představiteli tehdejší geografické vědy. V létě 1902 pozval Daneše proslulý srbský geograf Jovan Cvijić, aby jej doprovázel na dvouměsíční výzkumné cestě Bulharskem. S Cvijićem se Daneš velmi sblížil a osobnost významného krasového badatele jej silně ovlivnila v zaměření jeho další vědecké práce. Proto již v r. 1904 Daneš opět odjíždí do Hercegoviny, aby tam konal krasová studia. Na podzim téhož roku se účastnil 8. mezinárodního geografického kongresu ve Washingtonu, kde se osobně seznámil se

zakladatelem americké geomorfologické školy W. M. Davisem. Měl možnost se dokonale seznámit s jeho pracovními metodami, neboť se účastnil exkurzi po severovýchodě Spojených států pod jeho vedením a ještě i pokongresové čtrnáctidenní exkurze po jinozápadě Spojených států a po Mexiku, rovněž pod vedením W. M. Davise. Davis byl druhou významnou osobností, která měla vliv na další vědecký růst J. V. Daneše.

Po návratu ze Spojených států se Daneš opět odebral do Hercegoviny a Dalmácie, aby tam dokončil svá krasová studia a jejich výsledky pak uveřejnil ve své habilitační práci „Údolí dolní Neretvy“ (Sborník ČSZ 1905:161—174, 193—208, 225—243, Knihovna ČSZ č. 4, 108 str., Praha 1906). Na základě této práce byl r. 1906 jmenován docentem všeobecné geografie na pražské univerzitě a o rok později i na Českém vysokém učení technickém. Mezitím měl možnost se účastnit r. 1906 mezinárodního geologického kongresu v Mexiku a při té příležitosti se rozhodl studovat kras v tropické oblasti na ostrově Jamaice, kde pobyl asi jeden měsíc. Výsledkem jeho práce byla významná studie „Kartstudien in Jamaica“ (Věstník Král. čes. spol. nauk, tř. matem.-přírodověd., Praha 1914, 72 str.), v níž jako jeden z prvních badatelů popsal zvláštní tropické formy krasovění. Účastnil se i mezinárodního geologického kongresu v Ženevě r. 1908, jehož návštěvu spojil s poznáním krasových oblastí švýcarského a francouzského Jury a jižní Francie. V r. 1909 se Daneš vydává spolu s botanikem prof. Dominem na velkou cestu na Jávě a do Austrálie, která se protáhla na 15 měsíců. Na Jávě poznal studia tropického krasu na jižním pobřeží v oblasti Gunung Sewu (v tehdejší holandském přepisu Goenoeng Sewoe, tj. tisíc pahorků), jež uveřejnil v práci „Das Karstgebiet Goenoeng Sewoe in Java“ (Věstník Král. čes. spol. nauk, tř. matem. — přírodověd., Praha 1915, 89 str.), a potom procestoval prakticky všechna hlavní krasová území nejen Austrálie východní od Queenslandu po Nový Jižní Wales, ale i Austrálie západní. Svě poznatky uveřejnil ve studii (Kartstudien in Australien (Věstník Král. čes. spol. nauk tř. matem.-přírodověd., Praha 1916, 75 str.). V r. 1912 byl Daneš jmenován mimořádným profesorem a v té době se věnoval se svými žáky geomorfologickému studiu středních Čech. Práce „Morfologický vývoj středních Čech“ (Sborník ČSZ 1913:1—18, 94—108, 168—176) se stala na dlouhou dobu základní studií této oblasti a nebyla prakticky ani dodnes nahrazena novější studií s touto tematikou.

R. 1913 se Daneš účastnil mezinárodního geografického kongresu v Římě a seznámil se s vulkanickými oblastmi italskými, ale ještě téhož roku se vydal na tříměsíční studijní cestu po Balkánském poloostrově opět s profesorem Cvijičem a s antropogeografem V. Dvorským. Předmětem studia byly především krasové oblasti a stopy zalednění v pohorích dnešního jugoslávsko-albánského pohraničí. V prvních letech první světové války působil Daneš doma v Praze, ale v r. 1917 byl pověřen výzkumem jeskyní v Bosně z hlediska zjištění zásob dusíkatých hnojiv.

Po vzniku Československé republiky se Daneš vrátil ke svému působení na Karlově univerzitě. Byl jmenován r. 1919 řádným profesorem a v létě téhož roku byl pověřen ministerstvem školství spolu s dalšími odborníky prof. Dvorským, prof. Dominem a prof. Chotkem vykonat tříměsíční studijní cestu po Slovensku za účelem stanovení hlavních úkolů vědeckého výzkumu Slovenska. Výsledkem byla krátká, ale podnětná studie „Úvod do geomorfologie Slovenska a Karpatské Rusi“ (Věda přírodní 1920, 9 stran). Brzy poté však byl opět pověřen vládou funkcí prvního československého generálního konsula v Sydney v Austrálii, kde působil v letech 1920—1923. Při výkonu tohoto úřadu mohl pokračovat i ve svých geo-

grafických výzkumech v Austrálii, poznal i Novou Guineu a Nový Zéland a po skončení funkce vykonal zpáteční cestu přes pacifické ostrovy, Havajské soustroví, Japonsko (s krátkou návštěvou Koreje a Číny) a dále přes Kanadu a Anglii domů.

Po návratu opět působil na Karlově univerzitě a vedle toho byl pověřen ještě externí profesurou na nově vzniklé univerzitě Komenského v Bratislavě, kde založil a zorganizoval Geografický ústav. V r. 1924 zorganizoval v Praze I. sjezd slovanských geografů a etnografů, ve školním roce 1925—26 se stal jako první geograf děkanem přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity. V r. 1927 se účastnil II. sjezdu slovanských geografů a etnografů v Polsku a téhož roku vykonal studijní cestu do Francie za účelem návštěvy oblastí krasových a známých lokalit sídel prehistorického člověka. Ještě na podzim r. 1927 se Daneš vydal na poslední velkou studijní cestu do Spojených států. Věnoval se tam soustavnému studiu krasových oblastí za účelem srovnávacích studií, přednášel na univerzitách i v krajských spolcích. Tragická nehoda v Los Angeles, kde byl těžce zraněn okolo jedoucím autem, předčasně ukončila jeho život 11. dubna 1928.

Tento stručný výčet hlavních událostí běhu života ukazuje, jak až s nepředstavitelnou intenzitou dovedl Daneš naplnit svůj čas badatelskou prací doma i v zahraničí, aktivní účastí na mezinárodních kongresech i jiných vědeckých setkáních, pedagogickou prací na univerzitě i organizační prací ve prospěch našeho zeměpisu. Byl totiž současně po řadu let členem výboru České společnosti zeměvědné (po vzniku ČSR Československé společnosti zeměpisné), členem redakce jejího Sborníku, členem i funkcionářem Klubu českých turistů, Klubu českých historiků i řady dalších odborných společností, mimořádným a později řádným členem našich tehdy nejvyšších vědeckých institucí, Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění. O mimořádné pracovní pílí J. V. Daneše svědčí jeho literární odkaz zahrnující 45 původních vědeckých prací z oboru fyzické geografie, 25 původních vědeckých prací z antropogeografie a ekonomické geografie a kromě toho ještě početná řada prací regionálně geografických, cestopisných, biografii, kritických referátů, zpráv o geografických sjezdech, o fyzickogeografických jevech i hospodářských poměrech různých zemí apod. Je mezi nimi řada publikací knižních a vědeckých monografií, uveřejněných nejenom česky, ale i německy, anglicky, francouzsky, srbsky a maďarsky.

Daneše plným právem označujeme za zakladatele naší geomorfologie, která až do jeho dob byla u nás — spíše jen jako nauka o terénu — převážně kabinetní vědou. Daneš zaváděl nové metody terénního výzkumu a byl přesvědčen o nutnosti studovat povrchové tvary ve vztahu ke geologické stavbě území, zejména k horninovému složení a k tektonice. S novými pracovními metodami seznamoval nejen své žáky při pedagogické činnosti na vysokých školách, ale i odbornou veřejnost činností publikační („Nové metody v morfologii povrchu zemského“. Věstník Čes. akademie věd a umění 1916:207—246). Šlo o metody americké školy W. M. Davise, již byl silně ovlivněn, ale i školy německé (S. Passarge, A. Penck) a v nauce o krasu byl mu velkým vzorem srbský geograf J. Cvijić.

Světového uznání dosáhl Daneš svými pracemi z krasové morfologie, a to především tropických oblastí. Badatelskou prací v různých částech světa a studijními pobyty ve všech hlavních krasových oblastech si získal nejúplnější (a patrně až dodnes jedinou osobou nepřekonané) regionální i obecné znalosti krasové problematiky. Toto cílevědomé a dlouhodobé studium hodlal uzavřít sepsáním rozsáhlého základního díla o krasových jevech a procesech, ale k jeho realizaci se již nedostal. Dosud jsou ceněny jako klasické jeho práce o některých formách tro-

pického krasu, které označujeme jako typ „cockpitského“ a kuželového krasu. Daneš jejich vznik a vývoj ovšem nespojoval s klimatickými vlivy, jako se to dalo později — a někdy až v přehnané míře — v duchu klimatické geomorfologie, ale studoval je v závislosti na úložných poměrech, tektonice a kvalitě karbonátových souvrství. V duchu tehdy uznávaných teorií o geografických cyklech považoval uvedené typy krasu za stadia velmi pokročilého či starobného vývoje krasového jevu. Některé nové práce o krasu tropických oblastí zřetelně ukazují, že v jejich tvarovém vývoji podnebné podmínky jednoznačně nejsou rozhodujícím činitelem a tím se vracíme i k Danešovým názorům o velkém vlivu litologických vlastností hornin, strukturních a tektonických poměrů (viz např. V. PANOŠ, O. ŠTELCL 1968). Daneš také správně předvídal nutnost studia chemického složení krasových hornin a chemických procesů jakožto podstatné složky krasování při vývoji povrchových i podzemních tvarů. Těmito otázkami se zabýval na své poslední studijní cestě ve Spojených státech, kde již tehdy byly karbonátové horniny lépe prozkoumány než v Evropě vzhledem k jejich využití v cementářském a jiném průmyslu. I v tomto směru dal další vývoj výzkumu Danešovi za pravdu a přinesl mnoho nových poznatků.

Vzpomínáme-li stého výročí narození profesora J. V. Daneše, uvědomujeme si jeho veliký přínos k rozvoji české i slovenské geografie i přínos na poli geografie světové. Tím Daneš přispěl i k vážnosti české vědy ve světě v době nově vzniklého československého státu. Dnes je mezi námi již jen několik málo geografů, kteří Daneše znali osobně, ale všichni naši učitelé byli jeho žáky. Danešovo dílo zůstává dodnes po době více než půl století v mnoha směrech základem a zdrojem poznatků. Je nám příkladem usilovné vědecké práce a neobyčejné pracovní píle.

Literatura

- Kolektiv autorů (1928): Život a práce prof. J. V. Daneše. Sborník Čs. spol. zeměpisne, sv. 34, sešit 5/6, str. 129—228.
- PANOŠ V., ŠTELCL O. (1968): Physiographic and Geologic Control in Development of Cuban Mogotes. Zeitschrift f. Geomorphologie 12:117—165.

Summary

THE BIRTH CENTENARY OF PROFESSOR J. V. DANEŠ

The Czech and Slovak geographers celebrate the birth centenary of PhDr. Jiří Viktor Daneš, Professor at the Charles University (born 23. 8. 1880) who died at the age of 47 in a tragic street accident during his stay in the United States (Los Angeles, 11. 4. 1928). He was one of the most outstanding representatives of our geography and is rightly believed to be the founder of the Czech and Slovak geomorphology. He held degrees in geography and history from the Charles University, Prague. In 1902 he graduated in philosophy. Apart from his work in the field of geography, he achieved great success and reputation in geomorphology, especially the geomorphology of karst areas. In this sphere he was strongly influenced by J. Cvijić, an outstanding Serbian scientist whom he twice accompanied on his study tours along the Balkan Peninsula, and became a friend of his. He took part in many international geological and geographical congresses. On the 8th Geographical Congress held in 1904 in Washington he met W. M. Davis, an outstanding representative of the American geomorphological school, and had the chance to become closely acquainted with his working methods as he took part in several excursions to the North-East and Mexico guided by W. M. Davis. Davis was another personality who influenced his scientific growth.

On the occasion of the International Geological Congress held in Mexico J. V. Daneš made up his mind to study the karst in the tropical areas of Jamaica where he stayed about one month. As a result of his studies he published the „Karststudien in Jamaica“ (Věstník Král. čes. spol. nauk, Praha 1914, 72 pp) in which he described the special tropical forms of karstification. In between 1909 and 1910 together with K. Domin, Professor of botanics at the Charles University, he undertook a long journey to south-eastern Asia and to Australia. There he studied the geomorphology of the tropical karst forms on the Java („Das Karstgebiet Goenoeng Sewo ein Java“, Věstník Král. čes. spol. nauk, Praha 1915, 89 pp) and visited practically all most important karst areas in Australia from Queensland to New South Wales in the east as well as the western part of Australia („Karststudien in Australien“, Věstník Král. čes. spol. nauk, Praha 1916, 75 pp). Back in Prague he proceeded with his geomorphological studies the results of which — showing traces of Mr. Davis influence — have retained their importance for many decades.

After the proclamation of the Czechoslovak Republic he was appointed the first Czechoslovak General Consul in Sydney, Australia, where he stayed from 1920 to 1923. He visited New Zealand and New Guinea. On his return journey he visited some islands in the Pacific Ocean, Hawaii, Japan, Canada and England. After his return he assumed his work as professor of geography at the Charles University. He was entrusted to organize the Geographical Institut at the then founded Comenius University in Bratislava. In autumn 1927 he undertook his last trip to the United States where he studied the karst, held lectures at universities and countrymen clubs. In a tragic accident in Los Angeles he got seriously injured by a car and died of his injuries shortly afterwards. Death prevented him from compiling the planned scientific work on the geomorphology of the most important karst areas in the world.

On the occasion of his birth centenary the Czech and Slovak geographers appreciate his merits of the advancement of Czechoslovak geography, especially geomorphology as well as the international acclaim he received for his studies on the geography of the world. After more than 50 years his work has remained the source of knowledge and an example of a great scientific achievement.

Translation by Z. Náglová